

kretljivost manja (Ibid.). Položaj pripadnika društvenih grupa, po osnovu međugeneracijske pokretljivosti, uveliko je zavisao od njihovog socijalnog porijekla. To znači da je crnogorsko društvo krajem osamdesetih, po osnovu međugeneracijske pokretljivosti, nešto otvorenije u odnosu na ostala društva u bivšoj Jugoslaviji. Kada je u pitanju pomjeranje u toku radne karijere, crnogorsko društvo je zatvoreno i najbliže jugoslovenskom prosjeku. Istraživanje je pokazalo da se položaj koji je pojedinac stekao na početku radnog vijeka (izuzev kod pripadnika vladajuće klase) zadržava tokom radne karijere. Pokretljivost društvenih grupa u silaznom smjeru je ograničena, dok je uzlazna pokretljivost moguća za sve društvene grupe (str. 105). S tim da su uočene nejednakosti u društvenom položaju proučavanih društvenih grupa, autorka konstatuje da dobijeni rezultati za Crnu Goru izražavaju slične pravilnosti sa srbijanskim društvom. Istražujući kanale društvene pokretljivosti, obrazovanje kao kanal društvene pokretljivosti, i članstvo u političkim organizacijama kao kanal društvene pokretljivosti, autorka dolazi do dva značajna nalaza. Prvo, prisutna je visoka korelacija između školske spremne i društvenog položaja, i drugo – pripadnici „viših“ položaja se češće uključuju u političke organizacije (što znači da pripadnici gornje grupe na hijerarhijskoj ljestvici društvenih položaja pokazuju veću spremnost na pokretljivost). Jedina klasa koja je djelimično otvorena za klase ispod sebe jeste vladajuća klasa.

Nakon realizovanog istraživanja (kraj osamdesetih) autorka prati i izlaže šta se dešava na planu društvene pokretljivosti u postsocijalističkoj Crnoj Gori, koja se nalazi u procesu transformacije (današnjica). Autorka ističe da je transformacija Crne Gore „ostala na nivou simuliranja promjene, lutanjima od socijalizma ka kapitalizmu, od liberalnog ka državnom kapitalizmu i sl., a ne usmjerena u pravcu stvarne društvene promjene esencijalnog i egzistencijalnog karaktera u skladu sa progresivnim kretanjima savremenog društva i sopstvenim mogućnostima“ (Ibid.). Da bi se stvorili pred/uslovi za izlazak postsocijalističkih društava iz strukturalne krize (a naročito misleći na Crnu Goru), potrebno je djelovati na planu reorganizacije društvenih odnosa koja će dovesti do optimizacije resursa i povećanja efikasnosti, a to znači da ova društva moraju biti dinamična (nikako statična), sposobna da stalno stvaraju pretpostavke za društveni razvoj (str. 109). Posmatrano na planu društvene strukture, to znači promjene klasnog (slojnog) sastava, otvaranje novih položaja u podjeli rada, i naravno stvaranje novih institucija koje će imanentno stvarati pretpostavke razvoja.

Knjiga *Društvena pokretljivost u Crnoj Gori* autorke Sonje Mijušković, prema svemu navedenom, predstavlja značajan doprinos crnogorskoj sociologiji. Knjiga koja ima kako teorijski tako i praktični značaj – značaj jednog angažovanog naučnog djela.

Zoran Jovović

Goran Čeranić, *Sociološka analiza svojinske transformacije u postsocijalističkoj Crnoj Gori (1989 – 2000)*, Filozofski fakultet – Institut za sociologiju i psihologiju, Nikšić, 2011.

Rukopis Gorana Čeranića *Sociološka analiza svojinske transformacije u postsocijalističkoj Crnoj Gori (1989–2000)* predstavlja svojevrsnu sociološku „hipoteku“,

koja teži da stečena znanja iz pomenutog perioda konsoliduje u jedan strukturiran model, odnosno eklektizovan zbir onih elemenata upotrebljivih za dalju angažova-

nost naučne misli. Pri tom se misli na epistemološke nalaze koji će biti putokaz razvoja jednog društva. Koristeći sociološku aparaturu u preludijumu rada, autor izvodi logički koherentnu elaboraciju, na osnovu koje teži utvrditi zakonomjernosti društvenog progresa. Iz ugla interdisciplinarnosti G. Čeranić, prema postavljenoj hipotetičkoj instanci, podrobno uz pratnju relevantnih teorijskih izvora, reflektuje i ujedno pruža priliku za preciznu eksplikativnu ovjeru pojmova tranzicije i društvene transformacije. Iz ugla sociološkog pristupa socijalističkim društvima spis objelodanjuje teorijsku kakofoniju navedenih pojmova i ukazuje na sve značajnije etape proizašle iz njihovih okvira i sa kojima se ova društva suočavaju. Na taj način nijedna velika tema socijalističkih društava ne ostaje nerasvijetljena, čime bi se u suprotnom i „hranio“ njihov iracionalni kredibilitet, jer autor jasno navodi, čak i taksativno, tragove koji su doveli do njihove dekadencije. Prije svega treba ponoviti stav da je za postsocijalistička društva adekvatniji pojam društvene transformacije, jer na taj način se manifestuje količina odgovornosti i ishodi koji se javljaju kao postulati za uspostavljanje demokratije. Ovo je, dobro će to uočiti autor i najvažnija premisa rasuđivanja.

Ono što je registrovano u umskom arhivu jeste petrificirana kodifikacija socijalističkih uređenja, koja se odlikovala emitovanjem kolektivnih potraživanja. To znači da su i sama autoritarnost i druge nedoslednosti koje su proizašle iz takvih uređenja kao i konformističko moduliranje morale biti prepoznate i prihvaćene kao relevantne potrebe na pojedinačnom nivou. Tako će i autor, reklo bi se uz „misaoni nadzor“ Andrea Gorca, ukazati na protivrječnosti socijalizma i na izvore njegove ideološke bremenitosti. „Ovo bi u većini slučajeva, složice se autor, bila slika društava u kojima je počeo da se izgrađuje socijalistički sistem društvenih odnosa (...) Društvo koje je centralizovano, monolitno i hijerarhijski uređeno,

proizvodi autoritarnost kao nužnost vlastitog postojanja“ (16/20). Jednostavno, sve dok je postojao visok nivo saglasnosti između vlasti i podanika, manipulativna retorika socijalističke kolektivno-vlasničke nomenklature dozvoljavala je sebi deputate iracionalnosti u (bez)klasnom društvu. Sociološki okvir tumačenja statičnosti, autor dalje diktira načinom proizvodnje koji je bio etatizovan, odnosno planski uređen. U ekonomskoj sferi to znači da se sistemski stvarala neravnoteža između proizvodnje i potrošnje, gdje je potrošnja takoreći „jela“ proizvodnju.

Skoro četiri decenije socijalističke ideološke supremacije ostavila je teško izlječive recedive u postsocijalističkom periodu. Kako svjedoči istorija a na osnovu njenih svjedočanstava i rukopis G. Čeranića, transformacija socijalističkih zemalja zahtijeva određeno vrijeme i radikalne promjene koje u prvi mah prati prvenstveno proces razgradnje postojećih djelova društvenog organizma. Ipak vrhunac decidirane jasnosti autor razlaže pluralitetom faktora koji su nužan ali ne i dovoljan uslov za anticipirani dolazak demokratije. Ovaj stav pohranjuje sljedećim iskazom: „Dužina trajanja i brzina transformacije bitan je element i on nije isti u svim socijalističkim zemljama, jer svake od njih imaju neke specifičnosti koje usporavaju ili ubrzavaju pomenute procese (...) Društvo koje je opterećeno nekritičkim mišljenjem, netolerantnom političkom kulturom, korupcijom, nepotizmom kao normalnim pojavama, teškoće za kratko vrijeme uvesti demokratske vrijednosti kao opšte prihvaćene“ (24/25). Shodno tome, iako to danas izgleda zapanjujuće, došlo je do simuliranja promjena, tj. kako primjećuje autor kolektivizam socijalističke ideologije supstituisan je sa držajem „pogubnog“ nacionalizma. Svaki pokušaj parcijalnog pristupa (bilo u sferi ekonomije, prava, socijalnim odnosima ili duhovnom životu) osuđen je na neuspjeh, aporičan je autor. Jer svaki od njih posjeduje destruktivnu klimu koja nepo-

sredno korespondira sa načinom prevladavanja ugrožavajućih izazova. Otuda će autor u kazuističkoj formi i tražiti ona rješenja koja su bila na raspolaganju akterima društvenih promjena, a koja oni nisu iskoristili zbog monopolskih saveza. „Dakle, oni nijesu mogli biti ti predvođnici 'novog talasa'“ (27). Pseudodemokratska retorika je korišćena kao dekor razrastanja kolektivno vlasničke nomenklature a sve na uštrb prelaženja na varijantu mogućeg raspleta statičnosti socijalizma i hipotetički uspostavljanju novog održivog koncepta društveno-ekonomskog sistema. Ne samo da u ovakvim sistemima ne dolazi do promjene, već do istinskih promjena ne može ni doći, jer hegemonna struktura ne dopušta mogućnost smjene na vlasti. Precizno govoreći terminologijom autora, našem društvu je nedostajala odgovarajuća socijalna, političko institucionalna i kulturna infrastruktura, systemske i vrijednosne pretpostavke koje su prijeko potrebne za njegovu uspješnu transformaciju (G. Čeranić).

Naznačena simultantnost nije stvarala pretpostavke na kojima bi se reprodukovao socijalni poredak a u okviru njega došlo do svojinske transformacije. Upravo na toj ravni, autor razlaže teorijske osnove sociološke analize svojine. Jer kroz karakter i tip svojine sinergizuju se bitna obilježja svakog pravnog poretka, društvenog i državnog uređenja. A u svojini se kristalizuju društveni odnosi u vezi sa zadovoljavanjem materijalnih i duhovnih potreba, alijas „...puna dijalektika svojine se ispoljava u odnosu čovjeka i društva“ (43). Da bi se neki fenomen u potpunosti proučio potrebno ga je sagledati u njegovom totalitetu. Problem su naravno redukcionistička stanovišta koja ističu samo pravni ili ekonomski sadržaj svojine. Autor to dobro zapaža, pa uspješno izbjegava i ukazuje na svojinski „vrtlog“ koji je i bio spor ekonomske, može se reći i društvene imperfektnosti postsocijalističke transformacije. Razvojem proizvodnih snaga, društvenom podjelom rada, javljali su

se različiti oblici svojine kao istorijske kategorije. Autor ovog spisa ispunjava sve kriterijume za takoreći „vremenskog revizionistu“ svojinske transformacije, jer zna lački navodi i ekstrahuje vladajuće oblike svojine koji i determinišu jedan društveno – ekonomski sistem. Tako G. Čeranić podrobnom analizom daje odgovor na ovlaštne i tek orijentacione zaključke o svojinskim odnosima. Njegovi stavovi su operacionalizovani, ali za čitalačku javnost, sažimaju se u jedan izvor: to je potpuna nespremnost postsocijalističkog (crnogorskog) društva da sa konkretnim svojinskim promjenama dovede u pitanje sopstvenu demokratsku budućnost, pa će u istoimenom tematu reći da je: „...privatna svojina osnova ekonomskih sloboda, a ova svih ostalih sloboda u društvu. Samim tim, privatnu svojinu moramo posmatrati kao preduslov uvođenja demokratskog poretka“ (58). Autor artikuliše svoju kritiku kao „napad“ na nezainteresovanost i *nadležnost bez odgovornosti* sistema koji je vodio sopstvenom urušavanju. Dalje, potrebno je preuzeti rizik i biti spreman na konsekvence svojih odluka, što je i jedna od vrijednosnih preferencija privatne svojine. Birokratski despotizam, nepostojanje tržišta radne snage i ideja, nedefinisanjem pravnog vlasnika kapitala nijesu stvarali institucionalne pretpostavke koje bi podstakle preduzetničku inicijativu, već suprotno zaključio autor, ona je stalno i na svaki način gušena.

Najsnažniji odjek, ima temat koji osvjetljava granicu na kojima su se susretali različiti svojinski oblici, tako da iz njega saznajemo da je socijalistička društvena svojina bila koncipirana tako da se znatno razlikovala od ne samo privatne i kolektivnovlasničke svojine, nego i od državne socijalističke svojine sovjetskog tipa. Oštrica njegovog pronicanja, podržana je Gamsovom eksplikacijom, da se takav oblik svojine zasnivao na marksističkom postulatu odumiranja države i svojine kao prava. „Tu svojinu je trebalo afirmisati, učiniti je jasnom, predstaviti je

kao da pripada svim članovima društva, da oni sa njom ravnopravno upravljaju, da taj oblik svojine pruža jednake šanse što se tiče materijalnih faktora proizvodnje, da se postiže dohodak prema ulozenom radu, ukratko da je to najbolji mogući oblik svojine“ (67). Međutim, takav oblik društvene svojine, zaplitao se u dogmatsku diskusiju, *jer je bila svačija i ničija*. Posljednji stavovi su veoma važni iz razloga, što svojinski odnosi predstavljaju centralnu kategoriju ukupnih postsocijalističkih promjena. Deklarativan poziv rješavanja spora biva konkretizovan određenim modelom privatizacije, koji u našem društvu nije bio ništa drugo do

prerušen ili istim sadržajem preobražen cenentralizovani monopol. Jer, politika privatizacije u postsocijalističkim društvima bila je da se obuhvati što više preduzeća, a ne ona koja se privatizuju budu transformisana. Ovakav scenario koji je etabliran na jugoslovenskom slučaju ostaće i dugoročno sredstvo obračuna sa svakim vidom kritičke misli. Odolijevanje istinskoj transformaciji društvene svojine doveli su do „kanonizacije“ njene apstaktnosti, koja zaključuje autor, ne može u znatnoj mjeri podstaći konstituisanje onih elemenata koji odgovaraju *novom društvu*.

Predrag Živković

Dragoljub B. Đorđević, Anton G. Konstantinović i Ljubiša R. Mitrović, *Od putanje do autostrade- Spomenica Jovana Čirića*, JUNIR i Univerzitetska biblioteka „Nikola Tesla“, Niš, 2010.

Rijetki su primjeri vrednovanja ličnosti i profesionalnog angažmana jednog naučnika za ostvaren doprinos u naučno-istraživačkoj djelatnosti za vrijeme životnog vijeka. Publikacija *Od putanje do autostrade* predstavlja svojevrstan primjer iskrenog i kolegijalnog odnosa prema djelu svoga savremenika Jovana Čirića, gdje u obliku pisane *Spomenice* istaknuti demografi, sociolozi sela i grada sa kojima je Čirić saradivao izražavaju pažnju i zahvalnost prema svom kolegi i profesoru. Knjiga posvećena profesoru sociologije naselja i demografije Filozofskog fakuleta u Nišu, u izdanju JUNIR-a i Univerzitetske biblioteke „Nikola Tesla“ iz Niša, objavljena je 2010. godine. Njeni priređivači su knjigu osmislili kao cjelinu koja sadrži skup vrijednih naučno-stručnih članaka, radove u kojima su zastupljene teme iz oblasti interesovanja bliskim profesoru Čiriću, prikazuje jednog broja knjiga Jovana Čirića uz bio-bibliografiju i naravno tekst koji nam približava ličnost i djelo profesora Čirića.

Prvi dio ove publikacije uz uvod, autora Dragoljuba Đorđevića, Ljubiše Đorđe-

vića i Miomira Naumovića, približava nam Jovana Čirića kao čovjeka, stvaraoča, pedagoga, umjetnika, predstavljajući ga kao tihog, povučenog, postojanog, doslednog, poštenog i korektnog čovjeka, stvaraoča niza vrijednih radova, priručnika, studija, članaka i knjiga među kojima se posebno ističe udžbenih *Osnove sociologije naselja i sociologije sela*. Među preko pet stotina bibliografskih jedinica preovladavaju topološka istraživanja Niša i okoline, a kao veoma zanimljivo djelo se ističu četiri knjige filozofsko-sociološko-politikoloških promišljanja o čovjeku, društvu i razvoju pod nazivom *Problemi razvoja I-IV*. Ove knjige zapravo predstavljaju skup autorovih bilješki i fragmenta napisanih tokom više od 40 godina koje je autor „odlučio da beleži da bi nadjačao smrt – produžio život“ (str. 33).

Čirić je bio izrazit kritičar birokratizma, smatrajući da novo društvo ne može da uspostavi dostojanstvo čovjeka ako je birokratija dominantna snaga. Kritikovao je birokratski aparat u vrijeme bivše Jugoslavije prema kojem seljak nije